

SEPTEMPUNCTATA

Tanulmányok
Petrőczi Éva
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette
PÉNZES TIBORC SZABOLCS

rec.iti
Budapest • 2011

A borítón látható kép a www.wordle.net segítségével készült.

© Szerzők, 2011.

Kiadja a *rec.it*i, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja

Az esszénapló tágas horizontjai

Petrőczy Éva: *Áfonyabegyi jegyzetek*

Az emlékidéző és asszociatív naplóírás mint a nem fikciós önéletrajzi énelbeszélés jellegzetes fajtája különös hangulati–poétikai harmóniateremtést igényel. A kényes egyensúly sikeres kialakításához ugyanis egyszerre szükséges a múltbeli tudatállapotok hiteles megelevenítése, illetve az emlékező egyéniség aktuális érzelmi–értelmezői viszonyulásának megjelenítése. Az esszéisztikus öntanúsítás a jelen és a múlt, a mostani és az elmúlt időbeli személyesség, a szerzői és szereplői (auktoriális és aktoriális) nézőpontok, a régi és a máig ható lélekhelyzetek közötti állandó ingázás, utazás, szellemi vibrálás terméke és eredménye. Az egymásba szétválaszthatatlanul átáramló, egymásban villódzó tükörrjátékként áttetsző tudatvilágok a folyton változó identitás mozgástartalmait éppúgy megragadhatják, mint az önportrét festő karakter szuverén alkotását; a gyermek-, ifjú vagy diákkori én mentalitását hasonló erőteljességgel, mint az önmagával számot vető naplóíró mai problémáit, reflexióit, habitusát. Úgy keverednek tehát a különféle idő-, szemlélet- és képzet-síkok, hogy közben az időben–térben eltérő személyiségvonalak, élményformák, hangulatdimenziók is élénken jelzik a maguk markáns önállóságát vagy sajátyszerűségét; azaz a reflexív distanciát nem az időmúlás távlata jelenti elsősorban, hanem az élettényeket átívelő, magukba ölelő szellemi szférákra nyíló közvetlen értelmezés optikája. És pontosan ez a komplex sokszínűségében, sokrétű összetettségében is átható vitális érzékenység, ez a frissen és bensőségesen sugárzó létderű, ez az életes és érzékletes szellemi igényesség hangolja a kiváló költő, esszéista és irodalomtörténész Petrőczy Éva új kötetét, *Áfonyabegyi jegyzetek* (Bp., Fekete Sas, 2010) című naplófüzérét.

Petrőczy Éva már a hetvenes években, költői indulásakor is nemzedéke legkiválóbbjai közé számított, aki feltűnő formakultúrájával és lírai szenzibilitásával váltott ki azonnal osztatlan elismerést. Szerepelt többek között a fiatal szerzőket bemutató, Vasy Géza által szerkesztett mértékadó antológiában, az 1979-es *Madáruton* című gyűjteményben is, amelyet Kormos István megindítóan szép, korjellemző verse vezetett be („Utánunk igazabbak jönnek /.../ Ók szavak első jelentését mondják, / és rendbe raknak mindent majd utánunk”). Az az erkölcsi–szellemi tágasság és nyitottság, műformai változatosságával lebilincselő esztétikai minőség, amelyet ő képviselt, egybehangzó kritikái megbecsülést vívott ki – Vasadi Pétertől Szilassy Zoltánig és a többiekig. Alföldy Jenő az egyetemes és a magyar költészet, művészet, kultúra birodalmában nagy erudícióval és empátiával tájékozódó lelkületi mozgékonyt emeli ki: a költő, „aki éli a műveltséget”, „úgy diskurál holt mestereivel, Hans Sachsszal vagy

Kormos Istvánnal, mint aki szó szerint veszi a költést, mert hisz a »kelj fel és járj« – lélekben megtörténhető – csodájában. Ez a hit nagy természetességgel szólal meg” nála. Kenyeres Zoltán pedig az „imaginista fantázia” működés-módját boncolgatja, s ugyancsak a legfőbb karaktervonások között hangsúlyozza a személyes élményként átsajátított európai művelődéstörténeti hagyomány kitüntetett jelentőségét. És valóban: Petrőczy Éva költői arculatának, lírai világgépének legnemesebb értékei közé tartozik az az egészséges és könnyed életszeretet, érzelmi és intellektuális szenvedély, amellyel a világ végtelen szellemi térségeiben is otthonosságot tud teremteni, ahogyan Názárettől a szatmári fatemplomokig, Péctől Heidelbergig, a dunántúli pannon vidékektől a felsőmagyarországi vagy erdélyi hegyekig, falvakig, városokig, El Grecótól Van Gogh-ig, Szenci Molnártól és Árva Bethlen Katától Csontváryig annyi mindent és mindenkit képes újjáeleveníteni, amilyen érzéki és spirituális fogékonysággal vándorolja be a világkultúra külső-belső tájait és köti össze a lelki szálakat vaskosan valóságos és elvontan kozmikus, hétköznapian emberi és univerzálisan erkölcsi, profánul tapasztalati és szakrálisan emelkedett értékszférák között. A primer és szekunder élményszerűség harmóniában ötvöződik tehát, az apró életmozzanatok finom rajzolatától a humanitás örök üzenetéig tágulnak a költői szemléletesség határai, s ez a korlátlan és elfogulatlan perspektíva öleli át az antiktól a modernig, a Kelettől a Nyugatig, a nemzeti sors-történelemtől az európai moralitásig megannyi örökséget a megtartó szellem tágasságának és teljességének. Jékelytől, Kormostól, Rab Zsuzsától, közvetlen mestereitől is ezt a feltétlen értékhuséget tanulhatta, nemkülönben a szavak, a poézis ígézetéből fakadó igazságkövetés tántoríthatatlanságát. És mindemellett a „poeta doctus”-okra általában jellemző játékoságot, amely azután verseinek és másféle írásainak is humoros kedélyében, maszkkokat öltő rugalmasságában, szerepjátszó és alakváltó stílusvarázsában, a próteuszi lélekkalandok izgalmas fordulatosságában, a sokszínű versalkat sziporkázó villódzásaiban, a poétikai tömörség és a miniatürizáló hajlam árnyalatos hatásalakzataiban, a cizellált, filigrán, míves formanyelv elemi szuggesztivitásában jut elsődleges érvényre. A formafegyelem, a műgond pedig megkapó szenzibilitást és távlatos absztrakciót feshet össze, így sűrítve keveredik hajlékony báj és veretesség, kellem és patináság, valami egyszerre ódon és üde atmoszféra, archaikus és friss, plasztikus és légies hangulatiság; „deákos” pallérozottság és életes derű. Vidám életkedv és elkomoruló rezignáció váltakozik a *Heléna báljától* a *Hárfakalitikán* át az *Ez is történelem* vagy a *Képes beszéd*, *A bokályos házban*, a *Legenda, változatlan*, *A betedik angyal*, a *Donátus* és a többi markánsan mély értelmű címet viselő sok-sok verseskötet lapjain, de mindig a kultúra időtlen és mindenoldalú sugárzásának közegében. És ennek a kifogyhatatlan élet- és művészszeretetnek a műfajteremtő lenyomata mármint ez a legutóbb megjelent lírai naplójegyzet-füzér, amely tarka önéletrajzi elemekkel fűszerezi a hiteles önjellemzést, és hangulatos jelentésgazdagsággal dúsítja fel a bensőséges, reflexív, olykor ironikus-önironikus vallomástételt. Van miről beszámolni az elsősorban „poetessa”, de sokirányú tevékenysége folytán enciklopédikus látókörű szerzőnek, hiszen pá-

lyafutása a komplex kulturális misszió olyan övezeteit is bejárta, amelyeknek csak a felvillantása is széles szellemi horizontokat nyit meg. Számottevő ugyanis az ő tudományos, értekezői munkássága, irodalom- és eszmetörténeti, régi és újabb korokat szakszerűen megélelénkítő világ- és magyar irodalmi, anglistikai és reformációtörténeti tárgyu, az európai és a magyar protestantizmus kialakulásával, a puritanizmus eszmeáramlataival és megjelenésformáival behatóan foglalkozó tanulmányainak, esszéinek számos kötetbe foglalt sorozata, a kulturális tudósítások, riportok, krónikák, publicisztikák, kritikák, recenziók, könyv- és eseményismertetések rengetege, a különféle lapoknál (az *Új Tükörről* a *Reformátusok Lapjág*), könyvkiadóknál, rádióknál, tévéknél betöltött munkatársi-szerkesztői tevékenység termése, az impozáns nyelvtudást mozgósító autentikus és invenciózus műfordítások sokasága, a gyermekköltészeti, gyerekirodalmi művek kiterjedt vonulata, valamint az egyéb szép- és szakirodalmi megnyilatkozások, fáradhatatlan kultúraszervező és kultúraápoló erőfeszítések dokumentumainak a tömege is – nem beszélve a magyarországi, Kárpát-medencei és külföldi egyetemeken végzett kiterjedt oktatói és kutatói munkáról.

Hogyan lehet mármost mindezt hivalkodásmentesen intim valóságközeliséggel, plasztikusan pontos és oldottan könnyed leírással, lendületesen élvezetes előadásmóddal élénk vetíteni? Egybefoglalni értelmiségi hitvallást és keresztyén krédót, a létösszegzés pillanatnyi magasztáról rátekinteni az eddig megtett alkotói pályára, s a mindennapiság emberi melegével itatni át a szellemi vándorút sejtelmes távlatait. Ebben az ihletetten szép könyvben mindez bravúrosan sikerül.

A naplóvezetés újabb szempontokat bekapcsoló alapszituációja a heidelbergi egyetemen kutatómunkával eltöltött néhány hét, amely remek alkalmat és látószöveget nyújt a kontúros élettörténeti metszetek mozaikos vagy kaleidoszkópszerű összeszerkesztésére; a jelentésszerűen csillanó tükörcserepek összeépítésére. Térbeli távolságok és emlékidő szerinti közelségek, az utazás során felbukkanó vagy előúszó hangulatfoszlányok, az odaadó és elhivatott emberiszellemi munkálkodásból kirajzolódó törekvések kavargása közepette bontakozik ki a szerző valódi és autentikus arcéle: a gyerekkortól napjainkig. „Heidelberg, a Szenci Molnár Albertnek is oly kedves német egyetemi fészek mindig felszabadító hatással van rám, ugyanúgy, mint szülőhelyem, Pécs... Így történt ez 2010 csikorgóan hideg januárjában is, amikor ebben a franciásan könnyed városban az itt olvasható napló-önéletrajzot papírra vetettem. Mondhatnám, hogy Olvasóimat – akiknek szeretete, ragaszkodása sok nehéz korszakon átsegített már – akartam meglepni ezzel az erőteljesen vallomások, hitről, családról, tanári-tudósi-költői hivatásról, életre szóló olvasmányaimról, pályatársaimról, sőt konyhai, továbbá a szűk esztendőket ’szívárványosító’ furfangjaimról valló kis könyvben” – ajánlja művét Petróczi Éva a kötetborítón, valóban örömteli meglepetést okozva műfajváltó prózai konfessziójával, s mintha még a hely szelleme – a „genius loci” – által inspiráltan valóban a franciásan világos és szemléletes stílussajátságokkal is lebilincselve.

És csakugyan felszabadult gondolattársítások és lírai kommentárok csapongása teszi azonnal élővé a hajdani, a gyerekkori eszmélkedés pillanatait. Az életre keltett családtagok, rokonok, régi ismerősök egyéniségét, magatartásnormáit, sorsüzeneteit. A „világpolgári” alkatú anyját, a börtönviselt, ám a korkörülményekkel szívósan dacoló, mintegy szellemi ellenállásként a könyveivel „beszélgető” apát – a tollforgatói készséget egyaránt hordozó, sőt nem csekély írótehetséggel mindketten megáldott szülőkét –, a műveltségével is példaadó, román származású – „k. u. k. tisztt, hol bankigazgató, hol béliasztás munkanélküli” – nagyapát, aki „nem magyar volt és nem román, hanem a legnagyobbbetűsebb EMBER”, a viselkedésével a „bedutyizások”, „deklasszálások”, „állásból kidobások” bugris rákosista idején már az öltözködésével és a kislányunoka öltöztetésével is tartást adó nagymamát, az énekesi, tenorista karriert orvosi hivatásra cserélő „igazi férfiszépség” nagybácsiét, az orvos féltestvérékét, professzor férjéét – Szabó Andrásét –, aki a reformáció magyar irodalmának kitűnő tudósa, s a „gyerek- és unokasereglet” egész familiáris–szellemi közösségét. De a pályára segítő mentorokét, a nagyszerű művész- és irodalmár-barátokét, a kultúra, a sajtó, a szerkesztőségek, kiadók, a rádiók, tévék világának megannyi területéről ismerős arcok viselőit is Jékely Zoltántól Kormos Istvánig és Rab Zsuzsáig, Karig Sárától Benyhe Jánosig, Hervay Gizellától Fekete Gyuláig és Ilia Mihályig, illetve a nemzedéktárs barátokét Deák Lászlótól Banos Jánosig, Liptay Katalintól Barabás Mártonig és Békési Sándorig, vagy verseinek angol (angliai) fordítójáig, Zollman Péterig. S tovább, a külföldi írókig, tudósokig, tanárokig. És közben helyszínek, városok és falvak, utcák, terek, épületek varázsa vetül elénk a Dunántúltól felső-magyarországi falvakig, a Balatontól Beregig, Erdélytől a reformáció és a szabadságharc fellegváráig, Sárospatakig (feltüntetve ottani kedves és kiváló tanárokat Földy Ferencről Dienes Dénesig) – vagy az egyetemista évek emlékével teli Szegedtől a budapesti Ráday utcai református teológiai akadémián végzett tanulmányok színteréig, s a mai napi munka életközegéig: a Károli Gáspár Református Egyetem Reviczky utcai bölcsészkaráig. Forognak, röpködnek a múlt és a jelen helyzetképei, a heidelbergi ösztöndíjas időszak pillanatforgácsai, amikor a naplójegyzetek készítője egyszerre ír és főz, közben félszemmél filmet néz a tévében, könyveket halmoz az angol civilizáció történetéről vagy a puritán teológia korszakairól, Apáczai kortársairól vagy Sylvia Plathról, rágondol újabb műfordítói terveire főként angoltól vagy németből, ráfigyel következő tanulmányaira vagy forráskiadásaira, Medgyesi Páltól Tarpai Szilágyi András 17. századi kálvinista írásművéig tekintve szét, megosztva velünk műhelymunkájának legapróbb részleteit is, eszébe jut számtalan komoly- és könnyűzenei, képzőművészeti, irodalmi élménye, a költőversenyeken való részvételtől a gyerekkönyveinek sikeréig, ezenközben gyermekeit hívja, és számítógépen levelezik velük, boltba megy és takarít, olvas és tervez, elmereng és felidéz, beszélget és segítő baráti tanácsot ad, emlékezik és emlékeztet emberekre, örömökre, betegségekre; és így tovább a végtelenségig. De nem fárasztó hosszadalmassággal számolva ezekről be! Hanem sűrítő, gördülékeny olvasmányossággal, a szálló idő illanó,

röpke természetéhez igazodó gyors kedélyvillanások sodró dinamikájával. „Vil-lanásokra megismerjük a családot, a tudós férjet, a gyermekeket, unokákat, az operaénekes–sebézs nagybácsit, Heidelberget, és a szálláson gyorsan elkészíthető fejedelmi ebédek furfangjait, mindannyiunk életének nélkülöz-hetetlenül áldott társait és elemeit. Mindezek azonban csak felvillanások, hiszen az események, személyek említése csak eszköz arra, hogy – mint az ugródeszka a versenyzőt – ’magasba és mélybe’, majd újból magasba repítsen”; s „az *Áfo-nyahegyi jegyzetek* naplóbejegyzéseinek lenyűgöző szelete, ahogyan versek, művek, olvasmányok, publikációk, filmek, zenék; német–angol–francia alkotások és alkotók felvonultatása, említése, elemzése tárul elénk, amely olyan hatalmas szakmai tudásra, ugyanakkor intelligens érzékenységre vall, ami tiszteletet ébresztett bennem és az olvasóban” – írja avatottan minderről gyönyörű re-cenziójában Steinbach József (*Tempvölgy*, 2011. március). Egyébként Heidel-berg is ötletes–játékosan áfonyahegyi városnak nevezetetik, merthogy az ott ter-mő gyümölcs az írónok egyik kedvence, s mert a helynév etimológiájában benne is rejlik a növény neve. Az egyik éppen a szembetegsége idején keletkezett – s ezáltal viszont inkább tűnődő szomorúságot árasztó – verse is így kezdődik: „Áfonyás hegynek / városa ez, amelyben / nyolc távoli esztendeje / még har-sogva szórta a nyár / színeit énrám.” Máskor Szenci Molnár kedvenc útjait járva állapítja meg szintén elégikusan, hogy „az egyik legtudásszomjasabb egy-kori magyar vándordiák heidelbergi hányattatásai talán-talán észbe juttatják egy-egy mai vendéglátónak–befogadónak, hogy számunkra – legalábbis, több-ségünk számára – a külföldjárás még ma sem könnyű és egyszerű feladat.” Has-onlóképpen írta *Szenci Molnár Albert lázbeszéde* című versét is (Nagy László Balassi-költeményéből kölcsönözve a szuggesztív műfajmegnevezést): „Azt hi-szitek / szerelem betegét / ápoljátok ti ma itt, / testét dúlt tajtékká / ez veti-hányja... Aki biztosabb ég alatt született, / meg nem értheti az / tallértól–tallér-ig / vonszolódó napjaimat.” A keletkezéstörténet adalékokkal színezett citá-tumok között szerepel azután még egy, a heidelbergi káté ihlette vers is, *A Káté városa, nyáron* című: „Szent város vagy, bizonyára, / De engem újra meg újra / Magamévá lenni taszít, / Ahogyan melegen lüktetnek a fényben / Hús-színű házaid és templomaid.” Mindez, a család- és a pályatörténeti utalások tömegével együtt egyfajta közép-európai és Kárpát-medencei sorstörténelmet, az európai viszonylatokhoz mért historikus távlatosságot és összefüggésrend-szert is felvillant: a nehéz körülmények fölé nővő örök műveltségsemény időtállóságával, a mindenkori szellemi erőfeszítés halhatatlan sorsjelentőségével kapcsolatban. Kimondva–kimondatlanul nyomatékosítva ezzel a humán-ontológiai vagy kultúranropológiai mélységekben gyökerező vallásos hitél-mény vagy religiózus létszemlélet emberségmegtartó erejének legyőzhetetlen örökérvényűségét is, a keserű magyar sorsérzéseket sem eltagadó transz-cendentális perspektíva gyógyító szükségképpeniségét és mindenekfölöttiségét. „Ez a napló egy tudós irodalomtörténész, elismert szakember imádsága, aki most nem versben, hanem vallomásban szól az Úrhoz és hozzánk; éppen ezért az olvasó szívét is felüdítik, imádságra hangolják az áfonyahegyi jegyzetek.

Mindezt Petrőczy Éva úgy teszi, hogy a hétköznapi keretei között maradva soha nem lesz tolakodó, érzelmes az önvallomások sora, sőt, saját hétköznapijainkat is krisztusi magaslatokba emeli. Köszönet érte!” – idézzük ismét (sokak véleményét megerősítendő) Steinbach József felemelő szavait.

És ilyen sugallatokkal is fejeződik be a naplófutamok sora. Valamifajta leheletnyi, árnyalatnyi kettős nosztalgia hangolja a végkifejletet: a hazautazás napjait. Nosztalgia a honvágygal keveredve aziránt, ami az egész életből elmúlt immár, meg némi visszarévedés az elmúlásba enyésző ösztöndíjas hetekre is. A folytonos változás melankóliája vonja be a visszatérés érzületét, az örömnök és a bánatnak a képlékenyen–múlékonyan igazán létszerűvé emelt ambivalenciája. S a Pál apostoli intelmek igazságának ragyogása: „Annakokáért tehát nem azé, aki fut, sem nem azé, aki akarja, hanem a könyörülő Istené.” A búcsúszavak ehhez kötődő és ehhez méltó reményteli emelkedettsége így válhat mindnyájunk számára megindítóan és megfogadásra hívó, fohászosan megszólító erejű lélekközelítő konfesszióvá: „E kis napló–önéletrajz végén azt kérem Heidelberg–Pécs–Budapest, és az egész teremtett világ Urától, engedje meg, hogy egész hátralévő életemben úgy tekinthessek erre a laptopunkon mementóként lebegő, örökérvényű mondatra, mint olyan vezérfonalra, amelyet a továbbiakban már nem csupán veretes szépségéért csodálni, de követni és képes leszek.”